

ТЕКСТОЛОГІЯ ТА ІСТОРІОСОФІЯ «СИНОПСИСУ» ІНОКЕНТІЯ ГІЗЕЛЯ В АРГУМЕНТАЦІЇ АВТОРСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТВОРУ

Текстологічне зіставлення ще не виданої спадщини Гізеля з першим виданням «Синопису», а також використання основних ідей цієї праці як аргументаційної бази, використаної Гізелем як посланцем Київської митрополії під час переговорів з московським царем у липні 1654 р. в Смоленську, дає, на думку автора, підстави вважати саме Інокентія Гізеля автором «Синопису».

На відміну від «Синопису», надрукованого в 1674 р. і відомого майже за трьома десятками пізніших видань¹, богословсько-філософський трактат Інокентія Гізеля “*Prawdziwa Wiara Stara*”, написаний 1671 р., залишився невиданим і майже ніким не прочитаним за винятком власників кількох рідкісних рукописів². Очевидно, саме внаслідок такої Одисеєвої «присутності-відсутності» в історії української культури XVII ст. цей трактат не було досі взято до уваги і з погляду ідентичності його аргументації з аргументацією «Синопису». Тим часом зіставлення змісту обох праць, особливо стосовно теми хрещення Русі, подає істотний матеріал для того, щоб після столітніх пошуків інших авторів³ повернутися до певності у тому, що автором

¹ Загальну хронологію і текстологію видань див.: Маслов С. І. *Етюди з історії стародруків. XI. Синопис. К., 1680. К.*, 1928. Див. також: Тітов Хв. *Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI–XVIII вв. Всього передмов до українських стародруків. К.*, 1924. С. 421–422; Пекарский П. *Наука и литература при Петре Великом. СПб.*, 1862. Т. 2. С. 333–334.

² Про цей трактат див.: Сирцова О. “*Prawdziwa Wiara Stara*” Інокентія Гізеля – непрочитаний богословсько-філософський трактат XVII ст. *Текстологічна інтродукція до першодруку. Київська Академія. 2008, вип. 5. С. 25–41.*

³ Детальний огляд цих пошуків подає в передмові до перекладу «Синопису» українською мовою Ірина Жиленко (Жиленко І. В. *Слово до читача // Лаврський альманах. Спецвип. 2. К.*, 2002. С. 14–19), починаючи від згадки про видавців Синоду, які помилково приписали твір Димитрію Ростовському, митрополита Євгенія Болховітінова, який прийняв його за скорочення «Хроніки» Феодосія Софоновича; Олександра Лаппо-Данилевського з його оцінкою «Синопису» як недостатньо інтелектуального і надто «промосковського» для такого вченого автора, як Гізель, та Іллі Шляпкіна, якого акровірш у виданні 1680 р. надихнув на атрибуцію твору Іванові Армашенку, типографу і секретареві архімандрита. Завершують цей огляд новіші гіпотези: припущення Юрія Мищика про те, що автором був лаврський економ Пантелеймон Кохановський, самої дослідниці – що ним міг бути киево-печерський архімандрит Йосиф Тризна і, нарешті, атрибуційне резюме Френка Сисина: “the authorship of *Sinopsis* remains unknown”. До аналогічного висновку свого часу схилявся Сергій Маслов («ім’я автора “Синопису” лишається досі невідомим»), а також Дмитро Чижевський, який писав, що твір «приписувано раніше Ін. Гізелеві». На користь Гізелевого авторства див.: Сумцов М. Ф. *Инокентий Гизель. К истории южно-русской литературы XVII ст. Вып. 3 // Киевская старина, 1884, № 10.*

«Синопису» був архімандрит Києво-Печерської лаври Інокентій Гізель, за чім «благословенням», як сказано на титулі, твір був надрукований «в рік від Втілення Бога Слова 1674», а далі кілька разів (за Масловим, 4) перевиданий ще за життя автора з деякими доповненнями⁴. Крім того, вже у XVII та на початку XVIII ст. робились і рукописні списки цих видань, не враховані каталогами друкованих книг⁵.

Щодо сумнівів в авторстві Інокентія Гізеля, то їх достатньою мірою спростовують проведені останнім часом детальніші дослідження його рукописної і друкованої спадщини. Наприклад, не відповідає дійсності твердження, нібито «о. Інокентій... завше підписував свої твори»⁶. По-перше, два з шести виявлених на сьогодні і досліджених рукописів трактату "*Prawdziwa Wiara Stara*" не надписано іменем автора взагалі, а решту надписали пізніше (на це вказує інший почерк та їхнє приблизне датування 1670 р.). Зрештою, саме тому цей трактат дослідники не атрибутували Інокентію Гізелю⁷.

По-друге, листування Гізеля з чернігівським архієпископом Лазарем Барановичем з приводу видання праці "*Nowa Miara Starej Wiary*" Барановича засвідчує, що киево-печерський архімандрит взагалі досить спокійно і по-християнськи смиренно-мудро ставився до анонімності і був настроений на спільний полемічний виступ разом з Лазарем Барановичем та Йоаникієм Галятівським проти аргументів віленського єзуїта Бенедикта Павла Бойма, викладених в трактаті "*Stara Wiara*" (Vilnae, 1668), розглядаючи при цьому

С. 40; Иконников В. *Опыт русской историографии*. К., 1908. Т. 2, кн. 2. С. 1553–1556; Петров Н. И. *Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве*. М., 1904. Вып. 1–3; Возняк М. С. *Історія української літератури*. Львів, 1992. Т. 4. С. 561; *Келейный Летописец Димитрия Ростовского с прибавлением его жития, чудес, избранных творений и Киевского Синописа архимандрита Иннокентия Гизеля*. М., 2002 (коментар О. Кириченко на с. 33–34); Джирардо Дж. «Русское» настоящее и прошедшее в творчестве Иннокентия Гизеля // *Mediaevalia Ucrainica: Ментальність та історія ідей*. К., 1992. Т. 1. С. 94. Див. також не зауважену І. Жиленко працю: *Sinopsis. Kiev, 1681 / Facsimile mit einer Einleitung von H. Rothe*. Köln – Wien, 1981. P. 42–46 (з бібліографічним оглядом праць про Гізеля).

⁴ Див.: Каратаев И. П. *Хронологическая роспись славянских книг, напечатанных кирилловскими буквами 1491–1730 гг.* СПб., 1861. № 808 (1674), № 842 (1678), № 872 (1680), № 873 (1680).

⁵ Див.: Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського [далі – ІР НБУВ]. Ф. 307, спр. 546/1748 – з видання 1674 р.; Ф. 306, спр. 359/196 – з видання 1680 р.

⁶ Жиленко І. В. *Слово до читача*. С. 19.

⁷ У першому випадку – відомим археографом початку минулого століття Миколою Петровим, який атрибутував лише *Dopelnienie* до трактату, та й то не безсумнівно, Йоаникію Галятівському. Див.: Петров Н. И. *Описание рукописных собраний*. Вып. 2. К., 1904 (ІР НБУВ. Ф. 307, спр. 477/1685). У другому випадку – сучасним літературознавцем Валерієм Шевчуком, який, схоже, прийняв екслібрисну помітку на рукописі Софійського зібрання № 482/304 (ІР НБУВ. Ф. 312) "*Barlaam Jasinski M. K.*" за ім'я автора і зарахував трактат «*Справжня давня віра*» до спадщини Варлаама Ясинського. Див.: Шевчук В. *Муза роксоланська. Українська література XVI–XVIII століть*. У 2-х книгах. Кн. 2: *Розвинене бароко. Пізнє бароко*. К., 2005. С. 16, 726.

власний твір “*Prawdziwa Wiara Stara*” лише як редакційне доповнення до “*Nowej Miary*” архієпископа, хоча Лазар Баранович вважав, що обидва трактати варті того, аби бути виданими окремо⁸.

По-третє, твір, у належності якого Інокентію Гізелю ніхто не сумнівався, а саме «*Мир съ Б(о)гомъ ч(о)ловку*» (1669), надписаний на титульному аркуші так само, як і «*Синопис*» – з додаванням лише слова «исправленієм»: «блг(с)венієм и испра(в)ленієм пречестнаго ѿ Хъ ѿ(т)ца Иннокентіа Гізіеля...» (в «*Синописі*»: «по блгословенію прече(с)тнаго ѿ Хр(с)тъ Г(с)дина Оца Іннокентія Гізіеля»). Жодних інших уточнень щодо авторства на титулі «*Мира съ Б(о)гомъ ч(о)ловку*» немає. А передмову-панегірик царю, яка передує самому трактатові про покаяння, підписано Інокентієм Гізелем «со всею ѿ Хъ братією», тобто «колективно».

По-четверте, якщо повернутися до одного з найдавніших посилань на “*Synopsis Historiae Ghiselii Archimandritae*” у праці Nic. Bergius’a (Holmiae, 1704), про яку згадував Сергій Маслов⁹, то варто наголосити, що це посилання викликає радше, довіру, ніж недовіру, оскільки його зробив «сучасник сучасників» Гізеля, адже в 1704 р. ще були живі і Варлаам Ясинський, і Димитрій Ростовський, і Стефан Яворський та ін., які не могли не знати, хто був автором «*Синопису*». Крім того, наприкінці останньої глави видання Bergius’a при описі чудотворного хресного «обхожденія» Києва в серпні 1677 р. ім’я архімандрита зазначено іншим, аніж інші імена, шрифтом, ідентичним титульному, що може вказувати на використання підписної факсимільної матриці: «Іннокентій Гізіель».

Стосовно ж екзегетичних та ідеологічних міркувань, подібних до висновку Олександра Лаппо-Данилевського про те, що «*Синопис*» є твором «промосковським», і тези Френка Сисина про патронування його «московським двором»¹⁰, то для прояснення цього швидше герменевтичного, ніж ідеологічного непорозуміння слід звернутися до тексту першого видання 1674 р. З нього бачимо, що єдиним містом, яке згадане на титулі, крім тричі поіменованого Києва («Б(о)гос-пасаемаго града Києва»; «Великаго князя Києвска(г) и всея Россіи первѣйша(г) Самодержца Владиміра»; «въ Стой Вели(к): чудотво(р):

⁸ *Чернігівські Афіни* / Упор., коментар А. Макарова. К., 2002. Див. листи Лазара Барановича до Інокентія Гізеля від 13 травня 1671 р. 43 (с. 91), від 1 червня 1671 р. 44 (с. 94), від 13 серпня 1671 р. 45 (с. 97).

⁹ Серед іншого дослідник зауважував, що «традиційний погляд, буцімто цей твір належить архімандриту Інокентію Гізелю, веде початок, здається, від праці Nic. Bergius’a “*Exercitatio historico-theologica de Statu Ecclesiae et religionis Moscoviticae. Holmiae, 1704*”, яка містить посилання на “*Sinopsis Historiae Ghiselii Archimandritae. Ling. Russ., Impressi 1678*”» (Маслов С. І. *Етюди з історії стародруків*. С. 3).

¹⁰ “It is to the Monastery and Moscovite Court, that we can look for the patrons of this first history to be intended for both the Ukrainian and Moscovite public” (Sysyn F. *The Cultural, Social and Political Context of Ukrainian History Writing, 1620–1690 // History, Culture and Nation: An Examination of Seventeenth Century Ukrainian History*. Cambridge, Mass., 1985. P. 307–308).

Лавръ Кієво-Печерской»), є Константинополь, якому підпорядковано Києво-Печерську лавру: «Ставропігії Стѣйша(г) Вселенска(г) Ко(н)ста(н)тинопо(л)ска(г) Патріярхи». Згадка про Константинополь в контексті ставропігії, поза сумнівом, відображає одну з домінант тогочасної ідентичності не лише печерських монахів, а й духовенства усього «богоспасаємого града Києва», чие християнство і витокami, і підпорядкуванням пов'язане з Константинополем. Не оголошуване прямо, але добре зрозуміле в часи Гізеля нагадування про константинопольську зверхність було обумовлене дедалі відчутнішою перспективою підпорядкування Київської митрополії Московській патріархії і, відповідно, потребою у відстоюванні за нових обставин стародавніх прав, підтверджених Константинополем.

Отже, навіть з титульного аркуша можна бачити, що «Синопис» не був «промосковським» в силу підкресленої альтернативи намаганням московських патріархів перейняти на себе церковну владу над Київською митрополією і Лаврою. Тож недаремно темі константинопольського походження київського християнства Гізель приділив особливу увагу й у главах, присвячених хрещенню Русі.

Ще однією, не менш істотною для розуміння загальної спрямованості «Синопису» темою є винесена на титул твору ідея Володимирового самодержавства як ідеальної форми для розквіту православ'я. Крім того, і в самому творі йдеться про «преславне київське самодержавство», «самодержавне царство», «православних царів», «високодержавну царську православного самодержця владу» «всія Великої і Малої, і Білої Росії самодержця», але ніколи – про «самодержавство московське».

Відповідно до такої ідеології твору, суголосної традиціям киево-печерської монастирської писемності, «Синопис», ясна річ, не міг бути і «прогетьманським», оскільки виборне гетьманське правління, вочевидь, не відповідало монархічним ідеалам автора і сприймалося лише як різновид воеводства¹¹, а відтак не могло трактуватися інакше, як «приниження» київського самодержавства: «въ оуничиженіе толикѡ прійде, якѡ ѿ Црствїа въ Кнженіе, а ѿ Кнженїа въ воеводство премѣниса». Саме цим, очевидно, можна пояснити ігнорування в «Синописі» 1674 р. тем козаччини, Хмельниччини та гетьманства, брак згадок про ці явища. Така формула подвійного відсторонення як від Москви, так і від Чигирина не могла бути достатньо прийнятною ні для московського двору, ні для гетьманської верхівки. У першому випадку – через те, що обстоюваний Гізелем ідеал «київського» самодержавства вже не мав в Україні відповідників, тоді як у Московії воно не лише існувало, а й зміцнювалося¹². А в другому випадку –

¹¹ Пор.: Памво Беринда. *Лексикон Славенороський* (1627) / Підг. тексту і вступна стаття В. В. Німчука. К., 1961 (тут «гетьман» перекладається як «воевода»).

¹² Цей парадокс сприйняття «Синопису» як «свого» в Москві зауважив свого часу Микола Сумцов, коли писав: «У Великої Росії “Синопис” повинен був видаватися кни-

через те, що тема «самодержця всієї Русі» сприймалася як орієнтована на Москву, адже ідея київського спадкоємного самодержавства як об'єднуючої сили в тодішній козацькій державі з її виборними гетьманами вже не мала ні реальної перспективи, ні відповідної підтримки.

Третім концептуальним «китом» «Синопису», поряд із наголошенням константинопольських витоків київського православ'я та звеличенням киево-руського самодержавства Володимирового взірця, можна вважати міфологічну пам'ять слов'ян про споконвічну свободу. Цю ідею у виданні 1674 р. Гізель репрезентував передусім через міфологему походження слов'ян від Яфета (а не Хама, чий нащадкам випав жереб рабства) і пов'язував з провіденційно передвизначеним жеребом царського достоїнства Яфетових нащадків. Прикметно те, що в двох наступних прижиттєвих редакціях 1678 і 1680 рр. автор вважав за потрібне зробити, по суті, лише одне концептуальне доповнення, а саме: ввести у виданні 1680 р., перед розповіддю про «три частини світу», главу під назвою «О свободѣ или волности славенской»¹³, в якій наголошувалося, що слов'яни завжди «въ всяческой свободі живаху», і що за свої славні діяння вони отримали ще від Александра Македонського «привилей или грамоту на пергаменті златомъ написаную в Александріи волности и землю имъ утверждаючи»¹⁴.

Досить імовірно, що додатковий акцент на темі свободи та апеляція до «Александрового дару» з'явилися в тексті через те, що після смерті в 1676 р. основного адресата першої редакції твору, царя Олексія Михайловича, який втілював ідею сильного самодержавства як гаранта свободи, його наступник, хворобливий Федор Олексійович, не надто надавався на таку роль, і Гізель вирішив «нагадати» царю про стародавні свободи слов'янського народу, здобути ще від легендарного Александра Македонського, якому слов'яни «пособствоваху... подбивати под власть світа сего державу».

гою менш цікавою і менш корисною, ніж у Малоросії і потрібно тільки дивуватися його тривалій популярності в Москві. У ньому було мало московського змісту» (Сумцов Н. Ф. *Иннокентий Гизель*. С. 40). На те, що «Синопис» читався як переважно історія Києва і Київської землі, звертав увагу також Сергій Пештич: Пештич С. Л. «Синопис» как историческое произведение // Труды отдела древнерусской литературы. 1959, т. 15. С. 285. Інше розуміння виявив Валерій Шевчук, який зараховував «Синопис» до «російської, власне колаборантської традиції». Див.: Шевчук В. *Муза роксоланська*. С. 144.

¹³ Щодо інших доповнень до третього видання, то вони обмежуються оповіддю про потокові події – Чигиринську війну 1677–1678 рр. і, очевидно, актуалізованим цими подіями додатком «Про Мамайове бойовище» у вигляді непропорційного апендикса з 29 розділів. Див.: Маслов С. І. *Етюди з історії стародруків*. С. 3; Тітов Хв. *Матеріали для історії книжної справи*. С. 422; Пекарський П. *Наука и литература при Петре Великом*. С. 334. Ще одним з доповнень 1680 р. стала глава «О семь когда в цр(с)твующем граді Москві патріаршескій пр(с)тол оустоися» (с. 188–191).

¹⁴ Про знаменитий «Александрів дар» див. докладніше: Мьльников А. С. *Картина славянского мира: взгляд из Восточной Европы. Этногенетические легенды, догадки, протогипотезы XVI – начала XVIII века*. СПб, 1996. С. 45–94.

Оскільки високим адресатом першої редакції «Синопису» був православний самодержець Олексій Михайлович, то саме його ім'я винесене поряд з іменем київського самодержця Володимира на титул — як останнього спадкоємця Володимирової «благочестивої держави» й ідеалізоване уособлення православного монарха, на чие благовоління могли сподіватися ієрархи Київської митрополії в протистоянні амбіціям Московської патріархії. Такі надії на монарха як прямого протектора своєї далекої «вотчини» не лише не відкидали, а навпаки, передбачали сприйняття «Синопису» у церковно-монастирських колах і, ширше, серед усіх обізнаних з українськими проблемами як твору-опонування тенденціям до подальшої церковної провінціалізації святого стольного града, а водночас як твору-нагадування про славне минуле Київської держави. З таким «нагадуванням» Інокентій Гізель власне й звертався до царя Олексія Михайловича, вважаючи його представником не так історично молодшої Москви, як стародавнього сакрального Києва, з яким монарх був поєднаний династично, навіть царюючи в іншій, Московській державі. А тому Києво-Печерський архімандрит не вагається нагадати і про другорядне місце Москви на тлі минулої Києво-Руської величі. Так, у главі «О нарчій Москвы, народа ѿ Црственнаго града»¹⁵ читаємо, що «Москва бо град над рікою Москвою, від імені її названий, спочатку з дерева побудований був і незначний аж до великого князя Іоана Даниловича, котрий престол княжіння з Володимира града в Москву град переніс». Щоправда, в цій же главі далі говориться, що «богоспасаємий град Москва прославився». Однак, за контекстом, це аж ніяк не урівнює Москву з Києвом, як не можуть з ним рівнятися й інші русько-українські чи московські («великоруські») міста, що їх у джерелах XVII—XVIII ст. теж могли іменувати «богоспасаємими», як, наприклад, Козелець, де на початку XVIII ст. було переписане видання «Синопису» 1680 р. із позначкою: «Списася в Бгоспасаємомъ градѣ Козелцы»¹⁶.

Далі у главі «О семъ ѿкуду два митрополиты въ Россїи, единъ въ Москв, а другій въ Кїевъ» автор оповідає про ускладнення у церковних стосунках між Києвом і Москвою:

Року від сотворіння світу 6923, а від Різдва Христового 1415 Великий князь Литовський Вітолт, маючи князівство Київське під своєю владою, звелів з-поміж Русі вибрати митрополита для Святої Софїї, — не подобалося йому, що стольна митрополита церква, немов удова осиротіла без господаря свого перебуває, і що митрополити із Москви панують над нею, данину беруть і в московську державу возять. І отже згідно велінню його вибрали росси Григорія на прїзвисько Цемивлак. Святїший же патріарх цареградський Калїст благословив його на митрополїю київську.

¹⁵ Для історичної етніміки «Синопису» характерним є те, що під «россами» чи «рус-сю» в творі розуміються «поляни», «кїяни», щодо яких «москва» є славним, але окремим слов'янським народом — як «поляки, литва, поморяни, волинці».

¹⁶ ІР НБУВ. Ф. 306, спр. 359/196. Арк. 1.

А в главі «О превращеніи великаго Княженіа Кіевскаго въ воеводство» читаємо:

1471. І звідгоді преславне самодержавство, — Бог так задля гріхів людських попустив — в таке приниження прийшло, що з царства на князівство, а з князівства у воеводство перетворилося.

Останнім у переліку 15 воевод після смерті київського князя Симеона Олельковича і перетворення князівства на воеводство в «*Синописі*» названо «благочестивого Адама Киселя з Брусилова» і сказано, що саме з його приходом на воеводство в 1651 р.¹⁷

...мл(с)ть Г(с)дня съ нбсе причине на Первоначальный всея Росси цр(с) тве(н)ный градъ Кіевъ и начать его обветшалую ону скиптроносную державу яко Орлюю юност обновляти яко день от дне въ высоко державное Царское Православнаго самодержца достояніе приближашеся и оуспяше.

На те, що текст, можливо, писався ще за життя Адама Киселя, вказує «реверансна» глава з викладом родової легенди Киселів, присвячена подвигу його предка Свентольда, Володимирового радника, й названа: «Ѡ Блгороду како Киселемъ ѡ ѡсады свободиса». Оскільки в переліку згадуються лише початкові дати правління кожного з воевод, за винятком князя Василя-Костянтина Острозького («иже преставися року 1608»), то вважати невказання у творі дати смерті Адама Киселя (†1653) за *terminus ante quem* завершення «*Синопису*», немає достатніх підстав. Поза тим, у наступній главі згадано пізнішу дату — 1 березня 1654 р., яка здається надійнішим доказом того, що працю над текстом було завершено саме тоді й приурочено за монастирською традицією до Великого Посту¹⁸.

Щоб оцінити значення появи «*Синопису*» в контексті подій того часу, тобто менш як за два місяці після Переяславської угоди, варто нагадати, що вона не викликала ентузіазму київських ієрархів¹⁹, і що 18 січня митрополит Сильвестр Косів з архимандритом Йосифом Тризною і всім духовенством відмовились присягнути на вірність цареві, однак 19 січня все ж таки присягнули. Березневій статті теж не принесли заспокоєння, про що свідчить направлене в липні митрополитом посольство до царя на чолі з Інокентієм Гізелем з проханням підтвердити давні вольності Київської митрополії.

¹⁷ Насправді Адам Кисіль став київським воеводою 1649 р.

¹⁸ На підставі цих дат Ірина Жиленко запропонувала датувати основний текст проміжком між 1651–1654 рр., схилившись до того, щоб звунити цей проміжок до 1653 р. Див.: Жиленко І. В. *Слово до читача*. С. 14. Щодо 1 березня, то ця дата випадала на Великий Піст. Спробі пов'язати її з прибуттям до Києва воеводи Федора Куракіна суперечить не лише визначенню автором «*Синопису*» воеводства як «приниження», а й допускає *implicite*, що твір написано заради заміни польського «приниження» на московське і справді «патрунувався» московським двором, а не задля вираження настроїв київського духовництва, яке сприйняло входження «москви в Київ» (вираз Межигірського літопису) з важким серцем. Див.: Боряк Г. В., Яковенко Н. М. *Маловідоме джерело з історії давнього Києва* // Архіви України. 1984, № 5. С. 45 (прим. 7); Жиленко І. В. *Слово до читача*. Прим. 707.

¹⁹ Грушевський М. *Переяславська угода України з Московією 1654 року. Статті і тексти*. К., 1918. С. 50 (прим. 2).

У поданій Гізелем чолобитній, зокрема, першою з-поміж вольностей, «яже есть всіх волностей и прав коренем», названо «послушаніє к нашему верхнішему пастирю константинопольскому, до которого нам и право Божіє чрезъ святаго апостола Андрея Первозванного и канонов святых отецъ прилучили и совокупили»²⁰. Коментуючи цю чолобитну в «*Історії України-Руси*», Михайло Грушевський зазначає, що під час переговорів:

...робився сильний натиск в тому напрямі, щоб українське духовництво прийняло зверхність Московського патріарха. Але Гізель рішуче спротивився цьому, стояв на тім, що заховане зверхності царгородського патріарха являється першим постулатом²¹.

Доручення дипломатичної місії Інокентію Гізелю, на той час ігуменові Київського Пустинського-Микільського монастиря, ясна річ, не було випадковим. Можна припускати, що митрополит Сильвестр Косів читав «*Синопис*» і вважав його за достатньо переконливе обґрунтування прохань, адресованих цареві. Вони й справді були сприйняті Олексієм Михайловичем, адже він виступав свого роду протектором Київської митрополії і Києво-Печерської Лаври в їхньому протистоянні не лише з Московською патріархією, а й з московською адміністрацією в Україні²², і навіть вибачався перед константинопольським патріархом за втручання московських ієрархів у справи киян. І лише після смерті царя, до якого Гізель звертався зі своїми аргументами, і самого автора програмного для липневих переговорів «*Синопису*» (Інокентій Гізель помер 18 листопада 1683 р.) Київська митрополія була перепідпорядкована в 1686 р. московському патріаршому престолові.

Роль Інокентія Гізеля як «Атланта» (так назвав його у своєму панегирику Стефан Яворський) в тридцятилітньому відстоюванні київською церквою своєї незалежності від Москви добре розуміли сучасники. Адже після смерті таких стовпів київського православ'я, як Йосиф Тризна († 1655), Сильвестр Косів († 1657) і Діонісій Балабан († 1663), саме Гізель завдяки своєму високому духовному авторитетові і впливові не лише в Києві, а й у Москві зумів ще протягом двох десятиліть «тримати небо» над православним Києвом — не в останню чергу за допомогою аргументів «*Синопису*», автором якого мав бути, як переконують викладені вище міркування, саме він.

²⁰ *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией*. Т. 10: *Переговоры об условиях соединения Малороссией с Великою Россией (1653–1654)*. СПб., 1878. С. 751–754.

²¹ Грушевський М. *Історія України-Руси*. Т. 9. К., 1931. С. 862–63. Прикметно, що навіть у доповненому виданні 1681 р., де Гізель пише про те, що московський патріарх «в место ветхоримского» буде п'ятим патріархом, він, як зауважує Джанфранко Джаурадо, «видимо игнорирует то обстоятельство, что московские правители требовали для своего патріарха второе, а не пятое место в Пентархии». Див.: Джаурадо Дж. «*Русское*» настоящее и прошедшее в творчестве Иннокентия Гизеля. С. 103 (прим. 82).

²² Грушевський М. *Історія України-Руси*. Т. 9. С. 865. Зокрема, історик зазначає, що «царські грамоти все-таки скріпили позицію ієрархії і дали їй відвагу йти за свої права навіть на бій з московською адміністрацією».

Olena Syrtsova

THE TEXTOLOGY AND HISTORTOSOPHY OF “SYNOPSIS” OF INNOKENTIJ GHISEL IN THE ARGUMENTATION OF HIS AUTHORSHIP

The textological comparison of Ghisel's still unedited heritage with the first edition of “Synopsis” as well as use of the main ideas of that work as argumental basis used by Ghisel as a commissioner of the Kyivan metropolitanate during the negotiations with Moscovite Tsar in Smolensk in July of 1654 allows us to identify Innokentij Ghisel as the author of “Synopsis”.

Ігор Скочиляс

ЗАХОДИ З МОДЕРНІЗАЦІЇ УНІЙНОГО ДУХОВЕНСТВА НА ПОДІЛЛІ ТА КАМ'ЯНЕЦЬКА ДУХОВНА СЕМІНАРІЯ 1790-х РОКІВ

У розвідці реформаційні ініціативи львівського владика Петра Білянського (1781–1798) на Поділлі в 1780-х – першій половині 1790-х рр. розглянуто в дискурсі «запізнілої модернізації» Унійної Церкви. Ієрархічні реформи в цьому регіоні Правобережної України мали виразні інституційні риси унійної конфесіоналізації, що передбачала в тому числі «цивілізування» духовенства й розбудову власної системи богословської освіти. Одним із успішних прикладів реалізації цього масштабного проєкту стало заснування у 1789–1790 рр. Кам'янецької духовної семінарії, діяльність якої була припинена внаслідок російської окупації Поділля та примусової ліквідації тут організаційних структур Львівської єпархії.

Активна пастирська й адміністративна діяльність львівського єпископа Петра Білянського (1781–1798)¹ на теренах Галичини

¹ Біографічні відомості про Білянського можна знайти в: Блажейовський Д. *Ієрархія Київської Церкви (861–1996)*. Львів, 1996. С. 270; Рудович І. *Коротка історія Галицько-Львівської єпархії. (На основі грецьких жерель и інших новітějšíх підручників)*. Жовква, 1902. С. 48–49; Chodykiewicz Сі. *Dissertationes historico-criticae manuscriptorum* // Національний музей ім. Митрополита Андрея Шептицького у Львові. Відділ рукописів та стародруків [далі – НМЛ]. Ркл.-128. Арк. 62 зв. – 64; Pelesz J. *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*. Wien, 1880. Bd. 2. S. 676–682; Waşowicz M. *Bielañski Piotr* // *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków, 1936. T. 2. S. 34–35. Геральдична